

UDC 33

SCOPUS CODE 2002

<https://doi.org/10.36073/1512-0996-2025-2-181-187>

ინსტიტუტები და ეკონომიკური კეთილდღეობა: ეკონომიკური განვითარების ინსტიტუციური ფაქტორების ანალიზი

ელენე მენაბდე-ჯობაძე საინჟინრო ეკონომიკის დეპარტამენტი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი, საქართველო, 0160, თბილისი, მ. კოსტავას 77
E-mail: e.menabde@gtu.ge

დემნა კვარაცხელია საინჟინრო ეკონომიკის დეპარტამენტი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი, საქართველო, 0160, თბილისი, მ. კოსტავას 77
E-mail: demna.kvaratskhelia@gtu.ge

რეცენზენტები:

ა. სიჭინავა, სტუ-ის საინჟინრო ეკონომიკის, მედიატექნოლოგიებისა და სოციალურ მეცნიერებათა ფაკულტეტის პროფესორი
E-mail: asichinava@gtu.ge

ა. აბრალავა, სტუ-ის ბიზნესტექნოლოგიების ფაკულტეტის პროფესორი
E-mail: a.abralava@gtu.ge

ანოტაცია. სტატიაში წარმოდგენილია ეკონომიკური კეთილდღეობის ინსტიტუციური ფაქტორების მეცნიერული ანალიზი, რომელიც ფორმალურ და არაფორმალურ ინსტიტუტებსა და საზოგადოების სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებას შორის ურთიერთობის კომპლექსურ სისტემას ავლენს. კვლევა ეფუძნება ინსტიტუციური ეკონომიკური თეორიის შესწავლის ყოვლისმომცველ ინტერდისციპლინურ მიდგომას.

ნაშრომის მეცნიერული კონცეფცია ფოკუსირებულია ეკონომიკურ განვითარებაზე მოქმედი ინსტიტუტების მექანიზმების გამოვლენაზე, ტრანზაქციის ხარჯების შემცირების, ეფექტური ეკონომიკური

სტიმულირების შექმნისა და სოციალურ-ეკონომიკური ურთიერთქმედების განსაზღვრაზე. განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა ინსტიტუციური გარემოს ხარისხის კრიტიკულ ანალიზს და მის გავლენას ეკონომიკური კეთილდღეობის დონეზე.

კვლევა სისტემურად წარმოადგენს ინსტიტუციონალიზმის გაგების თეორიულ მიდგომებს და ინსტიტუციური პოტენციალის შეფასების ძირითად მეთოდოლოგიურ ინსტრუმენტებს. გამოვლენილია ეკონომიკური ზრდის მთავარი ინსტიტუციური ბარიერები, გაანალიზებულია ეკონომიკური სისტემების ეფექტური განვითარების ხელშემშლელი ფაქტორები.

ნაშრომში შეფასებულია ინსტიტუციური ტრანსფორმირების პოტენციალი და ჩამოყალიბებულია ინსტიტუციური გარემოს გაუმჯობესების პრაქტიკული რეკომენდაციები.

კვლევის შედეგები ქმნის თეორიულ საფუძველს ინსტიტუციური განვითარების გასაგებად და შეიძლება გამოყენებულ იქნეს ეკონომიკური პოლიტიკის სტრატეგიების შემუშავებაში.

საკვანძო სიტყვები: ეკონომიკური თეორია; ეკონომიკური კეთილდღეობა; ინსტიტუტები; ინსტიტუციური ფაქტორები.

შესავალი

მსოფლიოში მიმდინარეობს გლობალური ეკონომიკური გარდაქმნები, გლობალური არასტაბილურობა, გეოპოლიტიკური და ეკონომიკური არეულობა, დრამატული ცვლილებები გლობალურ ეკონომიკურ სისტემაში, სოციალურ-ეკონომიკური უთანასწორობა, ტექნოლოგიური გამოწვევები, ქვეყნის საინვესტიციო მიმზიდველობისთვის ინსტიტუციური გარემოს გაუმჯობესების მნიშვნელობა, ეროვნულ ეკონომიკურ სისტემებს შორის კონკურენციის გაზრდა განაპირობებს ინსტიტუციური სტრუქტურების ახალ რეალობასთან ადაპტაციის აუცილებლობას. ინსტიტუტების ხარისხი ხდება კონკურენტუნარიანობის გადამწყვეტი ფაქტორი. მაღალია ინსტიტუტების როლი ეკონომიკური რესურსების სამართლიან განაწილებაში და ეკონომიკური განვითარების ბარიერების გადალახვაში.

კვლევის აქტუალობა განპირობებულია თანამედროვე ეკონომიკურ სისტემაში ინსტიტუტების როლის გადახედვისა და მათი განვითარების ეფექტური მექანიზმების ძიების გადაუდებელი აუცილებლობით.

კვლევის ობიექტია ინსტიტუციური გარემო და მისი გავლენა საზოგადოების ეკონომიკურ კეთილდღეობაზე. კვლევის საგანია ფორმალურ და არაფორმალურ ინსტიტუტებს შორის ურთიერთქმედების მექანიზმები სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების კონტექსტში.

კვლევის მიზანია ეკონომიკური კეთილდღეობის დონის განმსაზღვრელი ინსტიტუციური ფაქტორების ანალიზი და ინსტიტუციური სტრუქტურის ოპტიმიზაციის რეკომენდაციების შემუშავება.

ნაშრომის ამოცანას წარმოადგენს ინსტიტუციური ეკონომიკური თეორიის თეორიული საფუძვლების ანალიზი, ინსტიტუციური შესაძლებლობების შეფასება, ინსტიტუტების ხარისხსა და ეკონომიკურ განვითარებას შორის კავშირის ანალიზი და ეკონომიკური ზრდის ძირითადი ინსტიტუციური ბარიერების იდენტიფიცირება.

კვლევის განსაკუთრებული მნიშვნელობა ინტერდისციპლინურ მიდგომაშია. ეკონომიკური თეორია აქ არ არის იზოლირებული მეცნიერება, არამედ ინტეგრალური ცოდნაა, რომელიც აერთიანებს სოციოლოგიის, ფსიქოლოგიის, სამართლისა და კულტურული კვლევების ელემენტებს.

ეკონომიკური კეთილდღეობის ხელშემწყობი, ხელსაყრელი ინსტიტუციური გარემოს გამაუმჯობესებელი მეთოდოლოგიური და პრაქტიკული რეკომენდაციები შეიძლება გამოყენებულ იქნეს, რო-

გორც სამთავრობო დაწესებულებების, ისე ეკონომიკური სტრუქტურების მიერ.

ძირითადი ნაწილი

ეკონომიკური განვითარების ინსტიტუციური თეორია არ არის მხოლოდ აკადემიური კონსტრუქცია, ის დინამიკური ინსტრუმენტია თანამედროვე სამყაროს ყველაზე რთული სოციალურ-ეკონომიკური პროცესების გასაგებად. ეს კვლევა წარმოადგენს იმ უხილავი მექანიზმების სისტემატური გააზრების მცდელობას, რომლებიც განსაზღვრავენ ერეზის ეკონომიკური კეთილდღეობის ტრაექტორიას.

სწრაფი გლობალური გარდაქმნების ეპოქაში, კლასიკური ეკონომიკური მოდელები აღარ არის საკმარისი ადეკვატური ანალიზისათვის. ინსტიტუტები არ არის მხოლოდ ფორმალური წესები და სტრუქტურები, არამედ ცოცხალი პროცესია, რომელებიც აყალიბებენ ეკონომიკურ კულტურას, განსაზღვრავენ მოტივაციის მექანიზმებს და ქმნიან გარემოს ეკონომიკური საქმიანობისთვის.

ჩვენ განვიხილავთ ინსტიტუტებს არა როგორც სტატიკურ სტრუქტურებს, არამედ როგორც დინამიკურ სისტემებს, რომლებსაც შეუძლია თვითორგანიზება და ადაპტაცია.

ინსტიტუტები მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ ეკონომიკური ზრდისა განვითარების ხელშეწყობაში. მიუხედავად იმისა, რომ მათი მნიშვნელობა სადავო არ არის, განსხვავებულია მოსაზრებები განვითარებაზე სხვადასხვა ინსტიტუტის გავლენის მიმართულებასთან დაკავშირებით. საკმაოდ ბევრი კვლევა ეძღვნება სწორედ ამ კითხვას – რამდენად და რა ტიპის ინსტიტუტებია საჭირო პროგრესული სოციალურ-ეკონომიკური განვითარებისთვის [1].

ფორმალური და არაფორმალური ინსტიტუტები ქმნიან სოციალურ-ეკონომიკური რეგულატორების კომპლექსურ, შემავსებელ სისტემას, რომელიც განსაზღვრავს საზოგადოების განვითარების ტრაექტორიას.

ფორმალური ინსტიტუტები წერილობითი წესებია: კანონმდებლობა, მთავრობის რეგულაციები, ფორმალური ეკონომიკური მექანიზმები, კონსტიტუციური ნორმები.

არაფორმალური ინსტიტუტები მოიცავს: კულტურულ ტრადიციებს, სოციალურ ნორმებს, ქცევის ისტორიულ ნიმუშებს, ურთიერთქმედების დაუწერელ წესებს.

მათი ურთიერთქმედება ფუნდამენტურად მნიშვნელოვანია. ფორმალური ინსტიტუტები უზრუნველყოფენ სტრუქტურას, ხოლო არაფორმალური ინსტიტუტები მათ შინაარსით ავსებენ. მათ შორის დისბალანსი ქმნის სოციალურ დამაბულობას.

ფორმალური და არაფორმალური ინსტიტუტები ურთიერთგავლენას ახდენენ. არაფორმალურ ინსტიტუტებს შეუძლია ფორმალურის ნაკლოვანებების კომპენსირება, რადგან კულტურული კონტექსტი განსაზღვრავს კანონმდებლობის ეფექტურობას და სოციალურ პრაქტიკას შესწევს ფორმალური წესების ადაპტაციის უნარი.

ფორმალური და არაფორმალური ინსტიტუტების ჰარმონიული ბალანსის მქონე ქვეყნები აჩვენებენ მაღალ სოციალურ მობილურობას, ეკონომიკურ დინამიკას, ინოვაციას და კორუფციის დაბალ დონეს [3].

პროგრესული სოციალურ-ეკონომიკური განვითარებისთვის უნდა განვიხილოთ ძირითადი ინსტიტუციური ქვესისტემები.

ეკონომიკური ინსტიტუტები, რომლებიც მოიცავს დამოუკიდებელ ცენტრალურ ბანკს, ეფექტურ საგადასახადო სისტემას, განვითარებულ ფინანსურ ბაზრებს, ინვესტორთა უფლებების დაცვის ინსტიტუტებს.

პოლიტიკური და სამართლებრივი ინსტიტუტები: დამოუკიდებელი სასამართლო, ანტიკორუფციული ინსტიტუტები, დემოკრატიული არჩევნების განმსაზღვრელი საარჩევნო ინსტიტუტი, საზოგადოებრივი კონტროლის მექანიზმები.

სოციალური ინსტიტუტები: სოციალური დაცვის სისტემა, განათლებისა და პროფესიული განვითარების მექანიზმები, ჯანდაცვის ინსტიტუტები, სოციალური მობილობის მექანიზმები, ინოვაციების მხარდაჭერი ინსტიტუტები. **ინფრასტრუქტურული დაწესებულებები**: ბუნებრივი მონოპოლიების მარეგულირებლები, ინფრასტრუქტურის განვითარების ინსტიტუტები, ციფრული პლატფორმები სამთავრობო სერვისებისთვის, ტექნოლოგიური განვითარების ინსტიტუტები [2].

ინსტიტუტებისადმი წაყენებული მოთხოვნების ძირითადი პრინციპებია: გამჭვირვალობა, ანგარიშვალდებულება, ადაპტაცია, ეფექტურობა, ხარისხი და არა რაოდენობა განვითარებული ჰორიზონტალური და ვერტიკალური კომუნიკაციით.

ინსტიტუტები არ არის მხოლოდ ფორმალური სტრუქტურები, არამედ არის სოციალურ-ეკონომიკური სისტემის ცოცხალი ორგანიზმი, რომელიც განსაზღვრავს საზოგადოების განვითარების ტრაექტორიას. ისინი მოქმედებენ როგორც უხილავი წესები, რომლებიც ან ასტიმულირებენ ან თრგუნავენ ადამიანის პოტენციალს და ეკონომიკურ დინამიკას.

მაღალი ხარისხის ინსტიტუტები ძირეულად განსხვავდება ფორმალური სტრუქტურებისგან. ისინი ქმნიან გარემოს, რომელიც: ამცირებს ტრანზაქციის ხარჯებს, აყალიბებს ეკონომიკური თამაშის გამჭვირვალე წესებს, ასტიმულირებს ინოვაციურ საქმიანობას, იცავს საკუთრების უფლებებს, უზრუნველყოფს სოციალურ მობილობას.

ინსტიტუციური განვითარების მთავარი პარადოქსი არის ის, რომ ძალიან ბევრი ინსტიტუტი არ იძლევა ეფექტურობის გარანტიას. პირიქით, გადამჭარბებული რეგულაცია ხდება განვითარების ბარიერი.

გადამწყვეტია არა ინსტიტუტების რაოდენობა, არამედ მათი შიგა არქიტექტურა და ურთიერთქმედება. იდეალური მოდელი არის მოქნილი, ადაპტირებული სისტემა, რომელსაც შეუძლია განვითარდეს არსებული გამოწვევების შესაბამისად.

თანამედროვე გამოწვევები მოითხოვს ინსტიტუტების ციფრულ ტრანსფორმაციას, სწრაფ ადაპტაციას ტექნოლოგიურ ცვლილებებთან, გლობალურ კონკურენტუნარიანობას, ინკლუზიას და სამართლიანობას. ყველაზე ეფექტური ინსტიტუტების მქონე ქვეყნები აჩვენებენ ეკონომიკური ზრდის მაღალი ტემპებს, ინოვაციურ საქმიანობას, სოციალურ სტაბილურობას და მოსახლეობის ცხოვრების მაღალ დონეს [4].

ინსტიტუციური გარემოს ხარისხი ეკონომიკური განვითარების ტრაექტორიისა და საზოგადოების კეთილდღეობის დონის განმსაზღვრელი ძირითადი ფაქტორია. ინსტიტუციური ხარისხის ძირითადი ინდიკატორებია საკუთრების უფლების დაცვა, კორუფციის დონე, საჯარო მმართველობის ეფექტურო-

ბა, სასამართლო ხელისუფლების დამოუკიდებლობა და მარეგულირებელი მექანიზმების გამჭვირვალობა.

ინსტიტუტები უდიდეს გავლენას ახდენს ეკონომიკურ კეთილდღეობაზე ტრანზაქციის ხარჯების შემცირებით, ეკონომიკური სტიმულებით და ეკონომიკური რისკების განაწილებით [5].

ინსტიტუციური გარემოს კრიტიკულ პრობლემებს წარმოადგენს ზერეგულაცია, ინვესტიციის უფლებების სუსტი დაცვა, სამთავრობო პროცედურების გამჭვირვალობის ნაკლებობა, ჩრდილოვანი ეკონომიკის მაღალი დონე და უწყებათაშორისი უნდობლობა.

ემპირიულად დადასტურებულია, რომ მაღალი ხარისხის ინსტიტუტების მქონე ქვეყნები აჩვენებენ უმაღლეს ეკონომიკურ ზრდას, მაღალ ინოვაციურ აქტივობას, რესურსების ეფექტურ განაწილებას და სოციალური მობილობის მაღალ დონეს.

ინსტიტუტების განვითარების სტრატეგიულ მიმართულებებად შეიძლება ჩაითვალოს: საჯარო სერვისების დიგიტალიზაცია, საზოგადოებრივი კონტროლის მექანიზმების შემუშავება, საჯარო მოხელეთა კვალიფიკაციის ამაღლება და ეკონომიკური პროცესების გამჭვირვალობის უზრუნველყოფა.

ინსტიტუტები არ არის სტატიკური სტრუქტურები, ისინი დინამიკური სისტემებია, რომლებიც საჭიროებენ მუდმივ განვითარებას. მათი ხარისხი განსაზღვრავს არა მხოლოდ ეკონომიკურ პოტენციალს, არამედ სოციალურ სტაბილურობას, ინოვაციურობას და ეროვნული ეკონომიკის კონკურენტუნარიანობას.

დასკვნა

ინსტიტუციური განვითარების ეფექტურობა იზომება არა მხოლოდ ფორმალური სტრუქტურების

რების რაოდენობით, არამედ არაფორმალური მექანიზმების უნარით, უზრუნველყონ სოციალური ინტეგრაცია და ეკონომიკური კოორდინაცია.

თანამედროვე გლობალური გარდაქმნები მოითხოვს ორივე ტიპის ინსტიტუტის მუდმივ ადაპტაციას, მოქნილი, ურთიერთდაკავშირებული სისტემების შექმნას, რომლებსაც შეუძლიათ სწრაფად უპასუხონ ტექნოლოგიური და სოციალური ცვლილებების გამოწვევებს.

ინსტიტუტები არ არის მხოლოდ მართვის მექანიზმი, ისინი ამავე დროს განვითარების ფილოსოფიაა, რომელიც ასახავს სოციალურ-ეკონომიკური სისტემის სიმწიფესა და პოტენციალს. მათი ხარისხი განსაზღვრავს არა მხოლოდ მათ ეკონომიკურ პოტენციალს, არამედ ცივილიზაციური განვითარების ტრაექტორიას.

ინსტიტუტების ეფექტურობა ფასდება არა ფორმალური სტრუქტურების რაოდენობით, არამედ მათი უნარით შექმნან ხელსაყრელი გარემო ეკონომიკური აქტიურობის, ინოვაციებისა და სოციალური პროგრესისთვის.

ინსტიტუტები არის ცოცხალი, ადაპტირებული მექანიზმი, რომელიც მოითხოვს მუდმივ განვითარებას და გაუმჯობესებას. მათი ევოლუცია განსაზღვრავს არა მხოლოდ ეკონომიკურ პოტენციალს, არამედ ეროვნული ეკონომიკური სისტემების სოციალურ დინამიკას, ინოვაციურობას და კონკურენტუნარიანობას.

ინსტიტუციური ტრანსფორმაციების წარმატება დამოკიდებულია ინტეგრირებულ, ინტერდისციპლინურ მიდგომაზე, რომელიც აერთიანებს განვითარების ეკონომიკურ, სოციალურ, იურიდიულ და კულტურულ ასპექტებს.

ლიტერატურა

1. Acemoglu D. & Robinson J. (2024). *Why states fail: at the origins of power, prosperity and poverty*. Tbilisi: Sulakauri Publishing House.
 2. Iakobidze D. & Menabde-Jobadze, E. (2020). For the meaning of institutional economics. Business Engineering, N3-4, 21-33.
 3. Kvaratskhelia D. (2021). The role of institutions in economic development. Business Engineering, N3-4, pp.62-64.
 4. Reinert, Eric S. (2019). *How Rich Countries Got Richer ...and Why Poor Countries Stay Poor*. Tbilisi: Center for Social Research and Caucasus House.
 5. Acemoglu, D. & Robinson, J.A. (2019). *The Narrow Corridor: States, Societies, and the Fate of Liberty*. Penguin Publishing Group.
-

UDC 33

SCOPUS CODE 2002

<https://doi.org/10.36073/1512-0996-2025-2-181-187>

Institutions and Economic Welfare: An Analysis of Institutional Factors in Economic Development

Elene Menabde-Jobadze	Department of Engineering Economics, Georgian Technical University, Georgia, 0160, Tbilisi, 77, M. Kostava str. E-mail: e.menabde@gtu.ge
Demna Kvaratskhelia	Department of Engineering Economics, Georgian Technical University, Georgia, 0160, Tbilisi, 77, M. Kostava str. E-mail: demna.kvaratskhelia@gtu.ge

Reviewers:

A. Sitchinava, Professor, Faculty of Engineering Economics, Media technologies and Social sciences, GTU
E-mail: asichinava@gtu.ge

A. Abbralava, Professor, Faculty of Business Technologies, GTU
E-mail: a.abbralava@gtu.ge

Abstract. The article presents a scientific analysis of institutional factors of economic well-being, which reveals a complex system of relationships between formal and informal institutions and the socio-economic development of society. The research is based on a comprehensive interdisciplinary approach to the study of institutional economic theory.

The scientific concept of the work focuses on identifying the mechanisms of institutions affecting economic development, reducing transaction costs, creating effective economic incentives, and determining socio-economic interaction. Special attention is paid to a critical analysis of the quality of the institutional environment and its impact on the level of economic well-being.

The study systematically presents theoretical approaches to understanding institutionalism and the main methodological tools for assessing institutional potential. The main institutional barriers to economic growth are identified, and the factors hindering the effective development of economic systems are analyzed.

The paper assesses the potential for institutional transformation and formulates practical recommendations for improving the institutional environment.

The research results create a theoretical basis for understanding institutional development and can be used in the development of economic policy strategies

Keywords: Economic theory, Economic well-being, Institutions, Institutional factors.

განხილვის თარიღი 28.01.2025

შემოსვლის თარიღი 29.01.2025

ხელმოწერილია დასაბეჭდად 16.06.2025